

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

Projevy agrese v současné společnosti

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Bc. Vladimír Zima

Vypracoval:
Tomáš Jarabica

Praha 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracoval samostatně a všechny použité prameny jsem uvedl v seznamu.

Souhlasím s půjčováním své bakalářské práce ke studijním účelům.

Praha, 28. 10. 2008

.....

Tomáš Jarabica

Poděkování

Děkuji panu Vladimíru Zimovi za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Tomáš Jarabica

OBSAH

Úvod	1
1. Kapitola: Základní pojmy	3
1.1. Historické přístupy ke zkoumání agrese	3
1.2. Agresivní chování	5
1.3. Normalita	8
1.4. Tolerance a intolerance	10
1.5. Právo jako kodifikovaná morálka	11
2. Kapitola: Aktéři agrese	14
2.1. Agresor	14
2.1.1. Typy agresorů	15
2.1.2. Orientace agresorů	16
2.2. Oběť	17
2.2.1. Typy obětí	19
3. Kapitola: Některé vybrané druhy agrese	20
3.1. Agrese v celosvětovém měřítku	20
3.1.1. Válečné konflikty	21
3.1.2. Terorismus	22
3.2. Agrese uvnitř společnosti	23
3.2.1. Projevy rasismu	23
3.2.2. Agrese ve školním prostředí	26
3.2.3. Divácké násilí	28
4. Kapitola: Prevence	30
5. Kapitola: Kauzální rozbor	35
Závěr	38
Resume	41
Anotace	42
Seznam použité literatury	43

Úvod

V přírodě se během existence naší planety vyvinuly rozmanité formy života. Jedním z jeho projevů je společenský život, který se objevil v nejrůznějších podobách - ať již bychom hovořili o společnostech zvířecích nebo lidských.

Téměř všichni společensky žijící tvorové mají značně vyvinutý repertoár agresivního chování. Člověk není výjimkou. K agresivnímu chování nutí sociálně žijící zvířata hustota populace, protože zdroje potravy nejsou nevyčerpatelné, a snaha maximálně rozmnožit svoje geny. Evoluce je tedy zaměřená na vytvoření maximálních podmínek genetického přežití. Agresivní chování má tomuto cíli sloužit jako prostředek ke splnění cíle. Agresivní chování u zvířat má tedy instrumentální charakter: optimalizuje celkovou genetickou kondici.

Aby vzájemné agrese nezmařily výhody společenského života, musela tato společnost vyvinout mechanismy, které působí proti intolerantní agresivitě a vzájemným bojům. K dosažení tohoto cíle slouží dvě odlišné cesty. Jednu vyvinula společnost hmyzu a druhou využívají obratlovci.

Pro hmyzí společnost je typická diferenciace genetických programů. Tato cesta vede ke stále komplexnější genetické determinaci sociálního chování. Individuální „svobody“ většího rozsahu by mohly celý systém ohrozit. Výsledkem je tak anonymní funkční pořádek, ve kterém se jednotlivci neznají osobně, ale identifikují se příslušným společenským pachem. Vzniká tak extrémní společenská závislost minimálním stupněm individuality, což znamená i snížení společenské flexibility.

Obratlovci ve svém vývoji šli naopak cestou rozvoje flexibility. Vývoj jejich společenského chování je řízen vtiskováním prostředí a učebními procesy. Každý jedinec (individuum) se „zná“ osobně s ostatními členy společnosti. Stupeň individualizace se zvyšuje s vývojem mozku. Nutností je tedy vštěpování vzorů chování nedospělým jedincům, kteří jsou takto postupně socializováni. Tato forma společnosti, která produkuje flexibilnější a přizpůsobivější jedince byla dále rozvinuta primáty, u nichž se schopnost učení spojila s přirozenou zvědavostí, která umožňuje získat široký repertoár společenského chování jako odpověď na měnící se podmínky prostředí. Charakteristickým projevem pro jejich

společensví je prodloužená fáze dospívání, během níž je odkázáno na ochranu a vzor svého okolí, kde může zkoušet své sociální dovednosti.

V evoluci primátů jde osobní flexibilita a kreativita ruku v ruce se sociálním charakterem jejich života. Tyto prvky jsou charakteristické i pro člověka, který je odrazem jejich evolučního vývoje. I pro člověka je tedy charakteristická flexibilita, kreativita, socializace. Pro všechny typy lidských společensví platí, že normální rozvoj jedince je odvislý od normálního sociálního zázemí. Odnětí tohoto zázemí způsobuje psychické poruchy. Zcela normální chování je závislé na normálním sociálním prostředí a na normálně proběhlé socializaci.

Cílem mé bakalářské práce je poznání, pochopení a popsání problematiky agrese v současné společnosti. Správné pochopení a následná prevence pak umožňuje – v obecné rovině – potlačit projevy tohoto pro společnost nebezpečného jevu. Má práce se může stát i východiskem pro zkoumání jednotlivých typů agrese dalšími studenty. Poznatky získané studiem problematiky agrese chci rovněž využít ve své profesi.

1. Kapitola: Základní pojmy

V této kapitole chci vysvětlit základní pojmy související s tématem. Chci osvětlit jejich vzájemné souvislosti a podat nástin problematiky jako celku. Pojem agrese – podíváme-li se do slovníku – je každému vcelku jasný. Je však jasný a jednoduše pochopitelný v celé své šíři? Domnívám se, že se jedná o komplikovanou, vzájemně propojenou problematiku, jejíž jednotlivé aspekty jsou si vzájemně vzdálené, ale přesto velmi blízké. Jejich hlavní jednotlicí prvek vidím v patologii jejich působení uvnitř společnosti, kterou rozkládají svým působením. Pouze systematické a cílevědomé působení prostřednictvím výchovy může agresi potlačit, avšak – jak se domnívám – nemůže ji zcela odstranit.

agrese – napadení, ozbrojený vpád

agresivita – útočnost, tendence napadat, dominovat

agresivní – útočný, dobyvačný, výbojný

agresor – útočník¹

1.1. Historické přístupy ke zkoumání agrese

Neobvyklost slova agrese má dvě různá zabarvení, která jsou protikladná, a proto při použití tohoto slova vzniká pocit nejistoty a rozpaků. Vzhledem k protikladnému emočnímu zabarvení se toto slovo stává rozporuplným. Jedni ho mohou chápat jako určitý podnět pokroku, druzí ho chápou jako vyjádření něčeho zlého, ničícího, destruktivního. Tento přístup je v naší společnosti hlouběji zakořeněn.

V minulosti se objevily různé teorie, jak na agresi nazírat. V novodobých dějinách se touto problematikou zabýval Jeremy Bentham, který v roce 1789 tvrdil, že lidé jsou motivováni hledat potěšení a zamezovat bolesti a že kriminální jednání spočívá na stejných principech. Sigmund Freud říká, že lidé jsou orientováni instinkty orientovanými na život a na smrt, přičemž agrese je vyjádřením instinktu smrti, obráceným dovnitř společnosti – na okolí člověka. Frustrační teorie Johna Dollarda předpokládá, že agresi startuje situace, kdy člověk

¹ Kolektiv autorů, Slovník cizích slov, Encyklopedický dům, Praha 1998, IBSN 80-90-1647-8-1

nemůže splnit své cíle. Albert Baladu pak vycházel z názoru, že nejdůležitější je výchova a osobní zkušenost jedince. Záleží na tom, zda agresivní chování bude odměněno, nebo potrestáno.²

Ovšem zvláštní postavení ve výkladu problematiky agrese náleží Erichu Frommovi, který se jako první pokusil souhrnně pojednat o tomto tématu, když vycházel hlavně z děl Sigmunda Freuda a Konráda Lorenze.

V 60. letech se Konrád Lorenz (vědec zabývající se výzkumem chování zvířat) pokusil dokázat, že agresivita je člověku vrozena. Jeho dílo obsahuje myšlenku, že agresivní chování člověka se projevuje ve válce, zločinu a osobních sporech a ve všech druzích destruktivního a sadistického chování. Je produktem vrozeného pudu, který hledá vybití a čeká na vhodný okamžik, aby se projevil. Fromm kritizuje Lorenze a jeho neinstinktivismus. Tvrdí, že za úspěchem této teorie je strach lidí z okolního světa a z neschopnosti měnit jeho běh.

Neuspokojil ho ani Freud, který v 70. letech opravil svou původní teorii, kdy za základ všeho stanovil sexuální pud, a stanovil teorii novou, podle níž je vášnivá touha ničit (pud smrti) stejně mocná jako vášně milovat (pud života, sexualita). Veřejnost však dál považovala Fredovu školu za směr, který považuje libido za nejdůležitější lidskou vášně, ovládanou pudem sebezáchovy.

Ale ani v behaviorismu, který vrcholí ve Skinnerově neobihaviorismu, nenachází Fromm vysvětlení problematiky agrese, neboť hlavním tématem tohoto psychologického směru je samo chování, ne už člověk, který se nějak chová. Psychologie se zde změnila na vědu o mechanismech zvířecího nebo lidského chování.

Fromm však cítil, že uvedené teorie se soustřeďují pouze vždy na jednu stránku problematiky, proto se touto problematikou dále zabýval.

U člověka rozeznává dva úplně rozdílné typy agrese. První druh, který má člověk společný se všemi zvířaty, je fylogeneticky programovaný podnět napadnout nebo uprchnout, jakmile jsou ohroženy životní zájmy organismu. Tato obranná „benigní“ agrese slouží přežití

² Janata Jaromír, Agrese tolerance a intolerance, Grada Publishing 1999, Havlíčkův Brod, str. 20, IBSN 80-7169-889-X

jedince i druhu; je nástrojem biologické adaptability a zaniká, jakmile pomine ohrožení. Druhý typ je „maligní“ (zlá) agrese, tj. krutost a destruktivita. Ta je specificky lidská a u většiny savců v podstatě chybí; není fylogeneticky programovaná a neslouží biologickému přizpůsobování. Nemá vůbec žádný účel a člověk její pomocí uspokojuje pouze svoji žádost, touhu po rozkoši, kterou poskytuje. Velká část předchozích debat na toto téma byla pokažena tím, že se mezi těmito dvěma druhy agrese nerozlišovalo, přestože mají různý původ projevu.³

1.2. Agresivní chování

V předchozí části jsem se pokusil nastínit historické přístupy k agresi a upozornit na emoční zabarvení, která jsou vzájemně protikladná, a proto při použití tohoto slova vznikají pocity rozpaků a nejistoty. Hodnocení agresivity se v pojetí různých autorů liší, stejně tak jako její výklad. Obecně je možno říci, že se jedná o určité chování, které je nutno odlišit od agresivity, kterou rozumíme „vnitřní pohotovost k jednání“, tedy jakousi připravenost – vnitřní dispozici – k agresi.

Agresivní chování je možno chápat jako různé způsoby napadání či útočení, které vystupují jako reakce na překážku, jako naučené instrumentální aktivity a jako složky jiných pudových tendencí (obrana teritoria, sexuálního chování a dalších).⁴

Objasněním agrese se zabývají teorie agrese. Hledají odpověď na otázku zdroje agresivního chování, proč a za jakých okolností se člověk chová agresivně. Vysvětlují vznik a průběh agresivního chování a zároveň hledají cesty, jak mu zabránit. V současné době vedle sebe existují různé teorie, které se navzájem doplňují. Pro úplnost se zmíním o třech základních koncepcích vysvětlujících agresi:

1. Psychoanalytická teorie

Agresivitu vyjadřuje jako pudovou instinktivní složku osobnosti, která je člověku vrozená. Touto teorií se zabýval např. Freud, který předpokládal, že podvědomí člověka ovládají dvě

³ Fromm Erich, Anatomie lidské destruktivity, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997, str. 16, ISBN 80-7106232-4

⁴ Nakonečný Milan, Základy psychologie, Academia, Praha 1998, str. 223, ISBN 80-200-0689-3

základní pudové tendence – libido (pud slasti) a destrukční pud (pud agrese). Podle této teorie vše souvisí s lidskou přirozeností, tedy i agrese.

Podstatou psychoanalytické teorie zůstává význam pudových složek osobnosti. Agresivní člověk má vystupňovaný pud agrese, přičemž agrese u něj navozuje uspokojení a redukci napětí. Takový člověk vyhledává situace, které mu nabízí možnost ventilace agresivity, protože pud stejně jako potřeba tlačí na své uspokojení. Proto takový člověk jedná agresivně ve většině situací. Agresivita se v tomto případě stává pudem a nikoliv dispozicí, která připouští možnosti socializace i resocializace.

Přínosem psychoanalytické teorie je její využitelnost při rekonstrukci motivace kriminálních činů, kde se projeví zvláštní psychologický způsob provedení činu, např. v případech, kdy je na první pohled proběhlá agrese výrazná, avšak málo srozumitelná. V soudní psychologii jsou využívána některá psychoanalytická schémata při psychologickém profilování (typování) pachatele, motivace jeho jednání.

2. Frustrační teorie agrese

Vychází z poznání, že agrese může být motivována jakoukoliv vnitřní potřebou, jejímuž uspokojení brání různé překážky, které oddalují nebo znemožňují dosažení cíle = frustrace. Základem této teorie je tvrzení, že agrese je přirozenou, zákonitou reakcí na frustraci. Agresivita není dána člověku biologicky, ale vzniká v procesu učení. Proto je ovlivnitelná. Ne každý člověk však na překážku, která se objeví na cestě k jeho cíli, reaguje agresivně. Tuto skutečnost připustila i frustrační teorie agrese. Nelze tedy každou zjištěnou agresi hodnotit jako reakci jedince podmíněnou frustračními vlivy, je však vhodné se touto úvahou zabývat v případech, kde zjištěné okolnosti hovoří ve prospěch této teorie.

3. Lernteoretická koncepce

Vychází z behaviorismu, kde předpokladem agrese je vliv prostředí. Člověk je v průběhu svého života ovlivňován různým prostředím. Podle této teorie vede cesta k pochopení motivace agresivních jedinců podrobným rozбором vlivů sociálního prostředí, které ovlivnily individuální vývoj osobnosti jedince. Člověk reaguje v životních situacích

naučenými způsoby, proto i na frustraci reagují různí jedinci různě, někdo agresí, někdo rezignací, únikem od problému apod.

Ani tato teorie však nedokáže objasnit, proč se v individuálním případě projeví agresivní chování u jedince, který je vystaven vlivu stejných sociálních podmínek jako širší populace.

Poznatky a závěry této teorie lze využít v hodnocení případů, kdy jde o agresi účelově zaměřenou k získání předmětu potřeby, neboť v určitých sociálních vrstvách lze vyzorovat agresi jako naučený a sociálně osvědčený způsob uspokojení potřeb a řešení problémů.⁵

Jak je vidno, množství přístupů a úhlů zkoumání agrese odhaluje její složitost, která je odrazem složitosti lidské psychiky. Domnívám se, že spleť daného problému, která s sebou nese nemožnost stanovení přesné a jednoznačné definice (přesto, že jsem se o toto pokusil v úvodu této části) nás nutí přistupovat k problematice s tímto vědomím.

Avšak můžeme na základě poznatků a zkušeností určit faktory, na nichž agresivita závisí:

1. Na předcházejících agresích – tj. byl-li jedinec vystavován (např. v rodině) mnoha frustracím, vyvolávajícím hněv, bude s největší pravděpodobností agresivnější, než člověk, který zažil jen málo hněvu.
2. Časté a silné zpevnování agresivních reakcí vede k vytvoření silného zvyku chovat se agresivně, generalizovat tendenci chovat se agresivně na většinu životních situací.
3. Sociální facilitace – tj. sociální souhlas skupiny, jejímž je členem, s agresí. Sociální skupiny mohou prezentovat svým členům agresivní model chování (gangy), provokují své příslušníky k agresi a odměňují je obdivem a vysokým sociálním statusem ve skupině.
4. Temperament – některé proměnné temperamentu jako impulzivita, ráznost, nezávislost, aktivita aj. podporují projevy agresivity.

Tendenci člověka jednat agresivně pak zvyšuje:

- pocit bezmoci, nemožnost alternativních voleb,
- „provokující“ verbální i neverbální projevy (výsměch, urážky, gesta),

⁵ Čírtková Ludmila, Policejní psychologie, Portál. Praha 2000, str. 163, ISBN 80-902164-0-4

- existence znaků či scén prezentujících násilí,
- úspěch, který tímto jednáním dosáhl, ebeny. schvalování agresivního chování okolím,
- pocit sounáležitosti s agresivně laděným davem,
- situace konfrontační, soupeřivé, s prvky násilí,
- intoxikace alkoholem, drogami, léky.⁶

1.3. Normalita

Základním kritériem hodnocení osobnosti a agrese je otázka normality. Normalitu je možno chápat čtyřmi způsoby: jako zdraví, statistický průměr, proces nebo utopii.

První pohled je lékařský - normalita je zdraví, ostatní je nemoc. Nemoc je však proces, takže svízeli tohoto pojetí jsou osobnosti z nějakého důvodu lidsky nepovedené: zmrzačené, pokud normální byly, a zruďné, pokud se již tak narodily, ale nikoli nemocné.

Druhý pohled vychází z předpokladu statisticky normálního rozložení vlastností, rasy nebo znaků osobnosti. Za abnormalitu nebo patologii je považována hodnota vzdálená od středu statistické křivky nejčastěji o dvě statisticky významné odchylky.

Třetí pohled chápe normalitu jako mnohastupňový vývoj dosažení „zralé“ dospělé osobnosti.

Čtvrtý pohled pojetí normality jako utopie má kořeny ve Freudově klasické psychoanalýze. Blíží se pojetí statistickému – normální by byla harmonická ideálně průměrná osobnost, která se však ve skutečném životě nevyskytuje.⁷

Náš pohled na normalitu vychází z druhého a třetího hlediska. Definici normality však není možno stanovit, neboť její mnohost to neumožňuje. Z tohoto důvodu přistupujeme k negativnímu vymezení normality, které tedy říká, co normální není.

6 Spurný Joža, Psychologie násilí, Eurounion, Praha 1996, str. 19, ISBN 80-85858-30-4

7 Koukolník František, Drtilová Jana: Vzpouora deprivantů, Makropulos, Praha 1996, str. 56, ISBN 80-901776-8-9

Zajímavou otázkou je spojení mezi agresí a osobností jedince. Na tuto otázku neexistuje jednotný názor odborníků, nicméně já se přikláním k názoru, že toto spojení existuje.

Toto spojení potvrzuje i longitudinální (souběžná nebo dlouhotrvající) studie agresivního chování u dětí. Zaměřuje se na přímé pozorování, hodnocení učiteli, klinické posouzení a hodnocení chování jinými dětmi. Jeho zjištění představují významnou podporu hypotézy o stabilitě agresivního chování. Zřetelné individuální rozdíly v úrovni agresivity se vytvořily ve věku tří let a tato stabilita se udržela i v dalších věkových obdobích. Děti v osmi až devíti letech vykazovaly agresivní vzorce chování, jež souvisely s agresí deseti až čtrnáctiletých. Velikost korelace byla uspokojivá, neboť vysvětlovala 25 procent rozptylu v pozdějším věku. Agresivní chování dvanácti až třináctiletých ukazovalo na vysokou míru stability ve srovnání s obdobím mezi prvním až pátým rokem života. Korelace se v tomto případě vysvětlovala 50 – 90% rozptylu. Tyto nálezy naznačují, že agresivní chování je do jisté míry funkcí agresivity jako společného vysvětlujícího principu. To však neznamená, že se lidé takto chovají většinu času. Rizikové faktory je možno spatřovat v tendenci asociálně se chovajících osob vytvářet prostředí, které bude z jejich pohledu ideální. Hlavním situačním mechanismem tvorby takového prostředí jsou hostilní (nepřátelské) interpretace událostí, které pro jiné nepředstavují zdroj emocí. Důsledkem toho je stále se opakující antisociální či agresivní chování.

Domnívám se, že agrese je jev, který může zahrnout různé druhy chování, jejichž výsledkem je napadení jiné osoby. Zásadní otázku: „Jak se projevuje agrese?“ je možno zodpovědět různě. Velmi výstižným se jeví její vymezení termíny fyzická agrese, verbální agrese, hostilita (nepřátelství), hněv a tolerance vůči násilí.⁸

8 Čermák Ivo, Hřebíčková Martina, Macek Petr (eds.), Agrese, identita, osobnost, Psychologický ústav Akademie věd ČR, sdružení SCAN, Brno 2003, str. 24, ISBN 80-86620-9

1.4. Tolerance a intolerance

Na rozdíl od práva, které nám říká, co je dovolené a co je zakázané, regulují lidské chování i pravidla tolerance a intolerance.

Slyšel jsem názor, že existují společnosti tolerantní a intolerantní. Příklady tohoto dělení jsou patrné v kontextu současného boje proti terorismu. Já se však domnívám, že toto je pouze zjednodušené dělení, založené na jednom z faktů, který je vytržen z kontextu doby. Žádná společnost nemůže být pouze tolerantní nebo pouze intolerantní. V každé společnosti se vyskytuje chování, které není tolerováno, a zároveň chování, které je přípustné, tolerované. Poměr tolerance a intolerance je v každé společnosti jiný a neustále se mění. Neustále se mění i předměty, kterých se tolerantní a intolerantní chování týká.

Míra tolerance a intolerance závisí do značné míry na ideologii, která má vztah k různým společenským fenoménům. Tolerance a intolerance jsou tak spojené nádoby, že mohou existovat toliko společně.

O intoleranci je možno hovořit jako o vývojově starším typu projevu společnosti. Spočívá v odmítnutí odlišného chování společností. Intolerance (přes svou jasně agresivní podstatu) tak umožňuje realizovat výhody společenského života. Společnost je silnější, mocnější a může lépe přežít za předpokladu, že všichni členové společnosti se chovají stejně se zaměřením na určitý cíl. Každé odchylné chování vede k oslabení společnosti a je tudíž v zájmu společnosti takové jednání odstranit. Intolerance tak umožňuje a ulehčuje intoleranci skupiny, její hierarchickou strukturu a realizaci moci ve skupině.⁹

Strach, neznalost a uzavřenost vedou k intolerantnímu chování. Ovšem v procesu vývoje lidské společnosti se postupně začali objevovat i odlišné tendence.

Pluralita myšlenkových proudů uvnitř společnosti vedla ke znalostem a schopnostem myšlení usnadňujícím tolerantní chování.

Tato skutečnost nás opravňuje k závěru, že čím bohatší je repertoár osobního vzdělání, čím jsou širší osobní znalosti, tím menší jsou pocity strachu a tím pravděpodobnější je tolerantní způsob chování a myšlení. To ale znamená, že lidi lze k toleranci vychovávat

⁹ Janata Jaromír, *Agrese Tolerance a intolerance*, Grada Publishing 1999, Havlíčkův Brod, str. 69, ISBN 80-7169-889-X

a výchovou, která obsahuje odměny i tresty, lze dosáhnout, že se budou chovat tolerantně, neboť tolerance je jednou ze sil společenského pokroku.

1.5. Právo jako kodifikovaná morálka

Každý člověk musí mnohokrát denně reagovat na množství situací, do nichž se dostane. Jeho rozhodnutí jak se zachová, je utvářeno na jedné straně jeho osobností a na druhé straně zásadami, které mu jsou v procesu výchovy vštěpovány jeho okolím. Obecně tyto zásady nazýváme morálkou. Většina současných vysvětlení morálky se opírá o učení Emmanuela Kanta a Stuarta Milla.

Zjednodušeně je možno říci, že Kant dává přednost tomu, co je správné, před tím, co je dobré pro většinu. Mill dává přednost tomu, co je dobré, před tím, co je správné.

Avšak je toto univerzální recept na fungování morálky? Někdy je třeba se spíše řídit víc podle Kanta, jindy spíš podle Milla. Morální soudy jsou více než jen rozumová záležitost. Velký podíl na rozhodování mají naše emoce. Již v 18. století David Hume poukázal na to, že lidé nepovažují své činy za dobré proto, že by k nim dospěli rozumem, ale proto, že se po jejich vykonání cítí dobře.¹⁰

Lidské chování je utvářeno procesem výchovy, který vychází ze zásad vlastních dané společnosti. Tyto zásady jsou obecně formulované původně morálkou (představami lidí o tom, jak by se měli chovat) a později právem. Lidé musí vědět, jak se mají chovat, co mohou a co nesmějí říkat. Každá kultura má svá morální pravidla, která jsou pro členy společnosti závazná a jejichž dodržování může být vynuceno.

Schematicky je možno morální vývoj popsat šesti stupni:

1. stupeň je dán poslušností a orientací na to, abychom se vyhnuli trestu. Za dobré se považuje to, jsou-li dodržována pravidla, jejichž porušování stíhá trest. Jedinec ví, že se má „poslouchat“, a vyhýbá se poškozování majetku nebo osob.
2. stupeň je dán účelově a směnou. Za dobré se považuje dodržování pravidel pouze

10 DISCOVER, Toronto, Morálka očima vědy, 100+1 zahraničních zajímavostí 10/2004

tehdy, jestliže to je v bezprostředním osobním zájmu. Jednáme ve jménu vlastních zájmů, přičemž druzí lidé se mohou chovat stejně. Právo je dobrou obchodní směnou stejného za stejné.

3. stupeň je podmíněn konformitou a souhrou mezi lidmi. Za dobré se považuje, žijeme-li tak, jak lidé kolem nás očekávají. Být dobrým člověkem je důležité.
4. stupeň odpovídá sociální souhře a uchování systému. Za dobré se považuje plnění povinností, s nimiž jedinec souhlasil. Zákony se mají dodržovat s výjimkou naprostých krajností, kdy by vedly ke střetu s jinými sociálními povinnostmi. Správné je něčím přispívat společnosti, skupině, případně instituci.
5. stupeň odpovídá „společenské smlouvě“, užitečnost, právům jedince. Za dobré se považuje vědomí, že lidé jsou nositeli rozmanitých hodnot a názorů, že většina hodnot a pravidel připadá skupinám, jejichž členy jsme, relativní, ale přesto se mají tyto hodnoty a pravidla dodržovat, neboť jsou součástí „společenské smlouvy“. Některé hodnoty, například život nebo svoboda, však relativní nejsou, musí se chránit v každé společnosti, bez ohledu na názor její většiny.
6. stupeň odpovídá obecným etickým principům. Za dobré se považuje dodržování svobodně volených (všelidových) etických principů. Jednotlivé zákony a sociální smlouvy jsou obvykle platné, neboť z takových principů vycházejí. Jestliže zmíněné principy nějaký zákon porušuje, chová se jedinec podle nich, nikoli podle takového zákona. Jde o princip obecné spravedlnosti, rovnosti lidských práv, úcty k důstojnosti jednotlivých lidí jako lidských bytostí. Důvody správného chování jsou přesvědčením rozumné bytosti, že obecné mravní principy platí, že má smysl za nimi osobně stát.¹¹

Právo – jak tvrdí jeho obecná teorie – je kodifikovaná morálka. Kodifikací rozumíme uzákonění pravidel chování, jež jsou závazná pro danou společnost. Naše společnost svým právním systémem pak vymezuje chování, které je obecně chápáno jako špatné nebo asociální. Toto vymezení je zpětně možno aplikovat na onu tzv. „špatnou agresivitu“, kterou společnost potlačuje a kterou vymezuje svým právním systémem. Jednotlivé druhy této agresivity pak najdeme popsány zejména v právu trestním, které pracuje s takovými pojmy jako jsou útok, násilí, útisk a podobně.

¹¹ Koukolík František, Dřtilová Jana: Vzpouřivá deprivantů, Makropulos, Praha, 1996, str. 80, ISBN 80-901776-8-9

2. Kapitola: Aktéři agrese

2.1. Agresor

Agresoři jsou většinou muži (s ženami – agresorkami se setkáváme v menším měřítku), kteří jsou po fyzické stránce až nadprůměrně zdatní, obratní a silní. Je pro ně typická touha po dominanci, ovládnání druhých a bezohledné prosazování. Nezřídka trpí pocity nejistoty a nedostatečnosti. Při agresi prožívají uspokojení, příjemné pocity a podléhají mylnému dojmu, že jsou stateční. Agresor umí velmi dobře skrývat svůj strach a využívat strachu druhých. Jeho jednání je hnáno touhou po moci, často se vyznačuje krutostí, radostí z utrpení a ponížení druhého. Jeho schopnost reagovat na zátěž ať psychickou, nebo fyzickou je mnohem silnější než u obětí.

Většinou jde o fyzicky zdatné jedince hlavně, co se mužů týče. V mládí patří k těm silným. Ovšem fyzická zdatnost není samozřejmě podmínkou. Sílu a svaly může dost dobře, a někdy i lépe, nahradit inteligence spolu s krutostí a vynalézavostí. Agresor může využívat sílu jiných tím, že zorganizuje agresi tak, aby se oběti on sám vůbec nedotkl.

Podle odborníků se sklony k agresivnímu jednání vytvářejí již v předškolním věku, kdy určitou roli hrají nejen temperamentové dispozice jako impulzivita, vznětlivost a snížená schopnost odhadnout následky svého jednání, ale především styl rodinné výchovy. Nejvíce dítě poškodí „nedostatek vřelého zájmu, citový chlad, ponižování, lhostejnost až nepřátelství, prudké výbuchy negativních citů nebo dokonce nenávisť. K tomu často přistupuje fyzické i psychické násilí: bití, kruté tělesné tresty, nadávky, ponižování“.

Na agresivní chování má vliv i sociální vrstva, ze které agresor pochází. Ukazuje se, že mnoho agresorů je z rodin podnikatelů, kde se rodiče svým dětem příliš nevěnují, což se jim snaží vynahradit vysokými částkami kapesného.

2.1.1. Typy agresorů

1. typ

- Hrubý, primitivní, impulsivní, se silným energetickým přetlakem, socializačními problémy, narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do skupin páchajících trestnou činností.
- Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, násilí používá cíleně k zastrašování ostatních.
- Častý výskyt agrese a brutality v počátcích formování jeho osobnosti – v rodině.

2. typ

- Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.
- Násilí i mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.
- Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

3. typ

- Optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný.
- Agresi využívá pro pobavení sebe i ostatních. Projevuje se u něho patrná snaha vypíchnout „humorné“ a „zábavné“ stránky.
- V obecnější rovině se projevuje deprivace a absence duchovních a mravních hodnot.

Uvnitř hlavně mladších skupin se objevuje ještě tzv. zvláštní typ agresora, tzv. „konformního agresora“, který není iniciativní při napadení oběti, ale připojí se z konformity nebo ze strachu.“¹²

Dalším typem agresora je jedinec, který má zkušenosti s agresí z minulosti jako oběť a stává se agresorem z obrany, aby se znovu nestal sám obětí, nebo oplácí křivdy, které se mu přihodily v minulosti.

¹² Říčan Pavel Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha 1995, str. 95, ISBN 8 0-7178 - 049-9

2.1.2. Orientace agresorů

Když už se s agresory začne pracovat, odhalí se jejich jednání. Zpravidla se objevuje fakt, že tito lidé necítí vůbec žádný pocit viny, dokonce jsou-li potrestaní, vnímají trest jako obrovskou křivdu. Nemají absolutně žádný náhled na to, co činili, nedokáží pochopit, že někomu ublížili. Tato morální slepota může mít dvě úrovně. Jde o ochranu sebepojetí na povrchnější úrovni a sobeckou a soběstřednou orientaci na té hlubší úrovni.

V první úrovni často shazují vinu právě na oběti agrese, vypovídají, že oběť si to zasloužila, protože provokovala atd. Tomuto způsobu omlouvání svých činů říkáme racionalizace. Může se dokonce stát, že se agresori rozplácí při tvrzení, že je oběť sama bila a týrala. Sami tomu věří a někdy lžou tak přesvědčivě, že to může nezkušené lidi nebo policisty, kteří se snaží objasnit jejich jednání, zmást. Tento termín se v psychologii označuje jako projekce. Jde tedy o promítání vlastního chování do chování někoho jiného.

Sobeká a soběstředná orientace – u aktérů je dominantní egocentrismus a naprostá sobeckost. Považují se za střed dění a světa, nejsou schopni vážít si lidského života. Lidi berou jako věci, které slouží k jejich zábavě. Často vysvětlují své chování větami: „Byla to pro nás legrace, měli jsme z toho srandu“

Tito lidé zůstali na začátku vývoje, kdy je osobnost ještě stále uzavřená ve svém Já a veškeré vztahy jsou prospěchářské. Jsou přesvědčeni, že jsou lepší než ostatní, a proto si mohou přivlastnit veškeré výhody, získávají automaticky moc nad ostatními. Jde o poruchu vývoje, která právě vede k rozvoji zla a agresivitě. Můžeme je přirovnat k pětiletým dětem. V tomto věku jsme zhruba na prvním stupni duchovního vývoje. Dítě ještě nedokáže rozlišit, co je dobré a co ne. Když je malé dítě vzpurné a „poroučí“ okolí, je to možná v daném věku roztomilé. Ovšem, když se stejně chová dítě, které už přestává být dítětem a dospívá, je to značně znepokojující a nebezpečné. O dospělých lidech nemluvě.

2.2. Oběť

Obětí agrese se může stát kterýkoliv člověk. Vůbec nezáleží, je-li silný nebo slabý. Dokonce ani nemusí jít o člověka, který vypadá jako potenciální oběť agrese. Mnohdy se stává, že se jen v nepravou chvíli ocitl na nepravém místě a agresor nebo agresoři usoudili, že neodpovídá takový člověk jejich představě o tom, jak má vypadat správný člen společnosti. Nezpozoruje-li pak potenciální oběť útoku nebezpečí a včas se nevzdálí, stane se obětí agrese, která mívá někdy až tragické následky.

Obecně platí, že každý člověk, který žije v lidském společenství, se může stát obětí agrese. V některých skupinách lidí je však pravděpodobnost stát se obětí vyšší, v jiných nižší. Osoby, vyznačující se nekonvenčními, deviantními nebo patologickými způsoby chování, odchylujícími se od běžné normy, se rovněž stávají často oběťmi. Takoví lidé přitahují pozornost okolí, stávají se jakýmsi „hromosvodem“. Ze sociálních charakteristik je významná příslušnost k minoritám. Cizinci, přistěhovalci, nábožensky a rasově odlišné menšiny jsou typickými oběťmi násilí, urážek, rasové nenávisti.¹³

Zvláštní pozici v schématu agrese zaujímá šikana. Já se o ní zmíním v další části své práce, avšak zde je na místě uvést zvláštní postavení obětí šikany, neboť je svým způsobem výlučné. Šikana se objevuje nejčastěji na školách, kde (není-li odhalena a potlačena) se stává součástí života mladé generace. Ta (vzhledem ke své nevyzrálosti) ji pak může přijmout jako běžné pravidlo chování, čímž se rozvíjí tolerance k agresi ve společnosti obecně. Tato tolerance pak způsobuje, že se šikana objevuje i v prostředí základní vojenské služby (tento prostor však s profesionalizací armády zmizí) a na pracovišti.

„Být obětí šikanování, to neznamená jenom snášet fyzickou bolest, snášet nadávky a urážky a denně se při cestě do školy třást strachy, co si na vás dneska zase vymyslí. Může to také znamenat, že vám klesne sebevědomí a vy sami o sobě začnete pochybovat. Že budete mít pocit, že děláte ostudu své rodině, a možná také začnete proklínat všechny ostatní za to, že vám nijak nepomáhají.“¹⁴

13 Zapletal Josef, Kriminologie Díl I. Obecná část, PA ČR, Praha 1998, str. 75, ISBN 80-85981-87-4

14 Goldmanová Jane, Jak si nenechat ublížit, Portál, Praha 1996 str. 95, ISBN 80-7121-125-3

Obětí šikanování se může stát kterékoliv dítě, přičemž často ani nezáleží na tom, jaký ten žák je, protože výběr agresorů je v mnoha případech nahodilý. Častěji však na školách bývají šikanováni žáci pro nějaký tělesný nebo psychický handicap. Je u nich zřetelná bojácnost a zranitelnost, nejsou vybaveni na zátěžové situace. Ve střetech s agresorem propadají panice, výčitkám svědomí a sebekritice, mají odmítavý vztah k násilí. Po psychické stránce jsou oběti plaché, tiché, citlivé, mají nízké sebevědomí a submisivně se podřizují ostatním.

Jen obtížně se v kolektivu vrstevníků prosazují a většinou jsou outsidersy třídy, kteří nemají buď žádného kamaráda, nebo jednoho třídou podobně hodnoceného. Tím, že projevují úzkost a bezmocnost dráždí a provokují ostatní spolužáky. K jejich psychickým znevýhodněním patří specifické poruchy učení, hyperaktivita s poruchou osobnosti a opožděný duševní vývoj. Po fyzické stránce jsou oběti často nejslabší z kolektivu. Mají malou fyzickou sílu, jsou neobratní, často obézní nebo právě naopak.

Důvodem k šikanování může být pro agresora jakákoliv odlišnost oběti, a protože každý jedinec je něčím odlišný od ostatních, důvod si agresor najde vždycky. Mohou to být např. zrzavé vlasy, následky po operaci rozštěpu patra nebo dokonce i slabá sociální vrstva, ze které šikanované dítě pochází, neboť se neobléká podle nejnovější módy a nemá tak vysoké kapesné jako ostatní žáci. Výjimkou není ani rasově motivované šikanování, kdy v kolektivu třídy je jeden žák odlišné národnosti. V dospělosti se oběti školního šikanování s šikanou již tak často nesetkávají, protože mají možnost si zvolit prostředí, ve kterém se budou pohybovat. Mnozí z nich si vzpomínky na tuto zkušenost ponесou celý život, často trpí pocity méněcennosti a pochybnostmi o sobě samém. Některé děti pocházejí z rodin, ve kterých byly vystaveny již od útlého dětství tělesnému násilí, trpí pocity viny a myslí si, že to je spravedlivý trest za nějaké provinění. Samy sebe vnímají jako nehodné lásky a často podléhají šikaně ze strany ostatních, protože ji považují za oprávněnou. Tím, že samy sebe vidí jako hloupé a nezajímavé, posilují své přesvědčení, že problém je v nich a nikoli v ostatních.

2.2.1. Typy obětí

Obecné rozdělení typů a druhů obětí je složitý úkol, neboť není možné nalézt společné hledisko jejich vyčerpávajícího dělení. Avšak určité společné rysy nebo kritéria existují. Takovýmto kritériem by mohlo být třídění dle kriteria „viny“ obětí:

- 1) Oběti, které umožnily agresi
 - a) individuálně (např. provokatér)
 - b) příslušností k rizikové skupině, která je ve společnosti hodnocena negativně (např. prostitutky)
- 2) Oběti, které nezavinily agresi
 - a) individuálně (občan napadený přesto, že dbal nutné opatrnosti)
 - b) příslušností k rizikové skupině, která je ve společnosti hodnocena pozitivně (lékař záchranné služby).

Jak jsem již uvedla typologie obětí je nejednoznačná, neboť můžeme zvolit jiné dělení např.:

- predestinovaná (předurčená) oběť – osoba s vysokým stupněm rizikovosti ve svém způsobu života nebo obživy
- předstírající oběť – simulant, inscenátor
- dobrovolná oběť – osoba poškozená na vlastní žádost nebo s vlastním souhlasem
- recidivní oběť – osoba se stala opakovaně obětí např. pro její amorální způsob života, který ji často přivádí do nebezpečných situací
- skrytá oběť – zůstala utajena před policií a justicí¹⁵

¹⁵ Zapletal Josef a kol., Kriminologie díl I. Obecná část, PA ČR, Praha 1998, str. 77, ISBN 80-85981-87-4

3. Kapitola: Některé vybrané druhy agrese

Agrese se uvnitř lidské společnosti projevuje rozdílnými způsoby. Některé formy provází lidstvo od počátku dějin, jiné se objevují s rozvojem lidské společnosti a jiné formy mohou v této souvislosti i vymizet.

O agresi již bylo řečeno, že jde o jednání, která narušují společenské normy a která jsou společností potlačována, která jsou sankcionována právním systémem. Náš právní řád postihuje agresivní jednání zejména v hlavě páté tr. zákona (trestné činy hrubě narušující občanské soužití), hlavě šesté (trestné činy proti rodině a mládež), hlavě sedmé (trestné činy proti životu a zdraví) a hlavě osmé (trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti). V této souvislosti však je nutno zdůraznit, že náš trestní zákon postihuje i jednání zařazená do hlavy první (trestné činy proti republice - §93 a §93a teror) a hlavy desáté (trestné činy proti lidskosti).

Jak je vidět z mnohosti jednání, která označujeme jako agresivní, volba smysluplné klasifikace, která by respektovala jednotné dělicí kritérium a vyčerpávajícím a vylučujícím způsobem rozřídila všechny projevy agrese do skupin tvořících systém je obtížné. Proto jsem se rozhodl pro výběr pouze několika forem agrese, které jsem sestavil do určitého pořádku:

1. Agrese v celosvětovém měřítku:

- válečné konflikty
- terorismus

2. agrese uvnitř společnosti:

- projevy rasismu
- agrese ve školním prostředí
- divácké násilí

3.1. Agrese v celosvětovém měřítku

V případech agrese v celosvětovém měřítku se jedná o případy, kdy dojde k agresi velkého rozsahu, která se zpravidla odehrává v globálním měřítku, postihuje více států, národností, kultur, nebo skupin, které prosazují své zájmy prostřednictvím agrese.

3.1.1. Válečné konflikty

Již staří Babyloňané, Řekové a všichni státníci až po naše doby plánovali své války z důvodů, které považovali za velmi realistické. Velice pečlivě zvažovali všechna pro i proti, i když se při svých propočtech přirozeně často mýlili. Válka měla mnoho motivů: země, kterou chtěli obdělat, bohatství, otroci, suroviny, trhy, expanze – a obrana.

Válečný konflikt je vždy výsledkem selhání mírového soužití mezi státy. Jedná se opět o agresi povýšenou ideologicky na něco vyššího, něco, co je v bytostném zájmu státu, který jakoby chránil své bytostné zájmy.

Zde se ukazuje i jasná paralela s první a hlavně s druhou světovou válkou, kterou rozpoutalo fašistické Německo. To ji zdůvodnilo „obranou“ svých zájmů. Jde však o obranu, jedná-li se o válku ryze útočnou?

Faktory, umožňující vedení války:

1. Pocit, že prohraná válka by měla katastrofální národní následky. Vojáci měli pocit, že nebudou-li zabíjet, budou sami zabiti.
2. Hluboce zakořeněný respekt a úcta k autoritě.
3. Válečné vzrušení, při němž člověk riskuje život a podstupuje fyzické strádání. Je výrazem touhy po dobrodružství, touhou skoncovat s nudou všedního života.
4. Válka je nepřímou vzpourou proti třídní společnosti. Mizí v ní rozdíly mezi lidmi. Všichni jsou na tom stejně.

Souhrnem lze říci, že války nejsou způsobeny nahromaděním agrese, nýbrž agresí vojenských a politických elit.¹⁶

¹⁶ Fromm Erich, Anatomie lidské destruktivity, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997, str. 215, ISBN 80-7106-232-4

3.1.2. Terorismus

Slovo terorismus je odvozen z latinského slova *terrere*, což znamená hrozný nebo strašný. Již z významu slova je patrné, že „Terorismus je propočítané použití násilí nebo hrozby násilím, obvykle zaměřené proti nezúčastněným osobám s cílem vyvolat strach, jehož prostřednictvím jsou dosahovány cíle politické, náboženské nebo ideologické. Terorismus obsahuje i kriminální zločiny, jež jsou ve své podstatě symbolické a jsou cestou k dosažení jiných cílů, než na které je kriminální čin zaměřen.“ Obecně lze tedy terorismus chápat jako metodu pro dosažení určitého cíle a lze ho považovat za maximálně ostrou formu psychologické války, vedené zpravidla malou skupinou.

Zaměření nebo působnost takové skupiny je buď vnitrostátní nebo mezinárodní. Vnitrostátní terorismus je zpravidla menšího rozsahu a bývá motivován problémy, které jsou výsledkem historického vývoje společnosti v daném státě. Cílem mezinárodního terorizmu je nejčastěji publicita a internacionalizace politických problémů. Pro mezinárodní terorismus jsou též typické snahy nacionálních teroristických skupin o navázání kontaktu se stejně smýšlejícími silami v zahraničí, tedy o vytvoření „Internacionály terorismu“. Mezinárodní terorismus se často prezentuje jako „pokračování politiky jinými prostředky“, jako náhradní válka. Účinnost takové válečné náhražky lze ilustrovat na teroristických útocích proti mezinárodní letecké dopravě, kde převládají útoky pomocí výbušných systémů. Brutalita a vynalézavost teroristických útoků stoupá, čehož dokladem je i teroristický útok na americký New York a jeho Světové obchodní centrum 11.9.2001.

Úspěšnost teroristických operací je sice překvapivá, ale pochopitelná. Je založena na skutečnostech, které jsou pro náš svět typické a které teroristé velmi dobře znají a také je beze zbytku využívají. Právní systémy demokratických zemí jsou založeny na principu ochrany lidských práv (tedy i teroristů) a to, co je na jedné straně společenskou výhodou, se v boji s terorismem stává slabinou. Další nevýhodou je svoboda cestování. Ta umožňuje rychlý přesun teroristů z místa na místo a tak je zaručena jejich bezpečnost. Konspirativní charakter terorismu je jakýmsi štítem proti policii. Ta nedokáže zajistit naprostou bezpečnost všech možných cílů teroristických útoků a teroristé si volí ten nejzranitelnější. S cílem útoku si zároveň volí i prostředky. V současnosti jsou na trhu různé zbraňové prostředky, které jsou pro teroristické skupiny snadno dostupné.

Potlačování terorismu je složitou a náročnou prací. V rámci minimalizace možného nebezpečí spadají hlavní úkoly v ofenzivnosti policejního boje s terorismem. Jeho schéma lze charakterizovat takto:

1. poznání organizace a pronikání do ní, což je možné:

- personálními odhalovacími a vyšetřovacími nástroji (skrytými policisty, tajnými spolupracovníky, ochranou svědků),
- technickými odhalovacími a vyšetřovacími prostředky (policejním pozorováním, sledováním)

2. odnětím finančních zdrojů teroristické skupině (často jsou financovány tzv. špinavými penězi).

3.2. Agrese uvnitř společnosti

3.2.1. Projevy rasismu

Typickým znakem rasismu je jeho přesvědčení o vyjímčnosti, nadřazenosti, převaze bílého člověka. Bílá rasa stojí podle stoupců této ideologie na vrcholu vývoje lidstva, jejími nejdokonalejšími představiteli jsou árijci, především pak Germáni. Tato rasistická teorie vyjímčnosti bílé rasy je neochvějně proslulá zejména ve spojení s nacismem.

V současné době jde o ideologii proklamovanou zejména pravicově orientovanou frakcí hnutí skinheads.

Rasově motivovanou trestnou činnost je nutno hodnotit hlavně z hlediska její společenské nebezpečnosti. Množství rasově motivovaných útoků není pro hodnocení (z hlediska celkové kriminality) podstatné. Podstatné však je to, že jejich počet za poslední roky stoupá a i jejich razance roste. Proto je nutno k ní přistupovat jako ke společensky vysoce závažnému a nebezpečnému jevu, který v sobě nese i jistou míru latence, zejména díky tomu, že šíření tiskovin a informací se přesunulo na Internet stejně tak, jako komunikace členů a příznivců hnutí.

Typickým znakem rasistických projevů skinheads jsou separátní koncerty a také soukromé oslavy ve vybraných a „ověřených“ restauracích. Před veřejnými vystoupeními, protestními pochody, demonstracemi jsou příznivci skinheads, často za účasti členů

Vlastenecké fronty a Národní aliance, instruování, jak se mají chovat, mají zakázáno otevřeně užívat symboly (zejména nášivky), které propagují fašismus. Nesmí svými (hlavně verbálními) projevy zavdat policii příčinu k zákroku. Za účelem dodržování těchto pravidel si sami zřizují „pořádkové hlídky“, které nekompromisně zakročují proti jejich porušení. Pro fašistické symboly jsou vybírány zástupné symboly, jsou vytvářeny tzv. situační hloučky, v nichž se na okamžik objeví fašistický symbol, výkřik nebo pozdrav, který je důmyslně skryt dokumentačním prostředkům policie.

Právní propracovanost taktiky skinheads se projevuje rovněž i v návodu, jak postupovat a jak se chovat při styku s policií a po případném předvedení policejními orgány. Jsou-li vystaveni trestnímu řízení je jim poskytnuta právní pomoc. Ta je využívána i ke konzultacím závadnosti chystaných tiskovin tak, aby se zbytečně nevystavili konfliktu se státními orgány.

Charakteristika rasově motivované trestné činnosti

Typy rasově motivovaných činů:

- a) slovní (verbální)
- b) násilné (brachiální)
- c) grafické (mediální)

Slovní (verbální) útok spočívá v napadení osoby nadávkami a výhrůžkami. Jeho podstatou je útok na práva a svobody občanů při kterém nedochází k přímému kontaktu mezi útočníkem a napadeným. Nejčastějším prostředím verbálního útoku je skupina nebo dav. Běžně jsou pronášena fašistická hesla a pozdravy Sieg heil (Vítězství zdar) spolu se zdvižením pravice, slovní urážky a napadení občanů pro jejich rozdílnou barvu pleti nebo národnosti, veřejné projevy s rasovým podtextem, hudební produkce s rasově motivovanými texty. Průvodním jevem agresivity rasově orientovaných skupin je ničení cizího majetku.

Vyšší formou útoku je použití násilí, které při kontaktu směřuje proti fyzické integritě člověka nebo proti cizímu majetku. Agresivita tu již přerůstá v agresi (či dokonce teror), která vyjadřuje postoj agresora vůči rasově, národnostně nebo nábožensky jiným lidem. Fyzické a psychické násilí se projevuje zvláště při protestních průvodech, kdy je veřejně demonstrována síla, je hrozeno minoritním skupinám lynčováním a jsou vykřikována

fašistická hesla.

Grafickou formou páchání rasově motivované trestné činnosti je vydávání různých časopisů, tzv. fanzinů nebo zinů, vylepování plakátů a šíření jiných tiskovin, tvorbu různých symbolů nebo jejich zástupných znaků s rasovou nebo fašistickou tematikou. Jejich náplní je vyjadřování rasové, národnostní nebo jiné nesnášenlivosti nebo propagace historických nebo současných fašistických myšlenek. Nejčastěji se v souvislosti s rasově motivovanou tematikou setkáváme s tzv. svastikou (hákový kříž), různými fašistickými reáliemi nebo s jejich faksimilemi, symbolikou Ku-Klux-Klanu a dalšími. Rasově motivovaná trestná činnost grafickou formou se nevyskytuje tak často a spíše se doplňuje s ostatními projevy rasové trestné činnosti.

Rovněž objektem napadení jsou již zmiňované skupiny:

- a) Útoky proti Romům nebo proti jejich majetku. V našich podmínkách to je nejčastější objekt útoku.
- b) Útoky proti Židům.
- c) Útoky proti lidem s odlišnou barvou pleti, národností nebo náboženstvím nebo proti jejich majetku.

Obětí rasově motivovaných útoků se však stávají i jiní lidé, než jsem uvedl. Jde o osoby, které jsou napadeny pro svou rasovou, národnostní, náboženskou odlišnost nebo rozdílné politické přesvědčení nebo proto, že jsou bez vyznání. Ojedinele se vyskytují i útoky proti fyzicky nebo psychicky postiženým. Dominujícím faktorem je shromáždění skupiny nebo davu. Ten dává pocit síly, sounáležitosti a bezpečí. Stává se katalyzátorem agresivity a mnohdy bývá doprovázen i požíváním alkoholu.

Pro pachatele rasově motivovaných činů je typické, že jejich emoční oblast je výrazně narušena. Tito lidé jsou labilní, citově otupělí a strádající. Proto je pro ně typické afektové, impulzivní jednání, které je doprovázeno absencí morálních zábran. Míra organizovanosti útoků je v případě této trestné činnosti činností kolísající, avšak dá se říci, že jde převážně o příležitostnou partu nebo skupinu, která se však může nabalovat na pevné jádro. Motiv činu, jako základní rys rasově motivované trestné činnosti, vyjadřuje psychický vztah pachatele ke spáchanému deliktu a jeho následkům. Motivem rasových trestných činů je tedy rasová, národnostní, náboženská nebo jiná příslušnost, která je příčinou útoku.

Nápravu a odstranění projevů rasismu vidím v prevenci. Ta spočívá v zapojení veřejnosti do potlačování toho kterého negativního jevu ve společnosti.

Celá evropská civilizace hledá cesty, jak najít řešení pro soužití majorit s minoritami. Míra tolerance a kvalita vztahu k minoritě je vizitkou kultury společnosti. Skutečností, kterou je třeba zdůraznit, je odpovědnost obou stran na hledání pravidel a podmínek pro trvalé soužití bez vzájemných konfliktů.

3.2.2. Agrese ve školním prostředí

Školní násilí se poslední dobou stává vážným společenským problémem. Obecně se hovoří o zvyšování agresivity dětí a mládeže vlivem posunu hodnot, nedostatkem času, který jim rodiče věnují, „televizní výchovou“, počítačovými hrami apod.

Specifickým projevem agresivního chování ve škole je šikana. Dětská agresivita má své určité charakteristiky. Děti často jednají ze zvědavosti a dopouští se takových činů, jejichž důsledky nepředpokládají a nebo nedovedou dostatečně posoudit jejich závažnost. Děti si někdy prostřednictvím agresivního chování snaží získat pozornost dospělých nebo utéci před složitou situací, kterou nejsou schopny řešit. Agresivita u dětí může být také známkou jiných poruch (specifické vývojové poruchy učení, lehké mozkové dysfunkce, aj.) nebo signálem volání o pomoc. Oba dva pojmy, agresí a šikanu, nelze ztotožňovat, je mezi nimi však velmi úzký vztah. Stupeň celkové agresivnosti hodnotíme podle chování dítěte k dospělým (drzost, vulgární řeč, apod.) a k vrstevníkům (aktivita při rvačkách, využívání síly, hrubost, vulgárnost, apod.).

Znaky šikany

Velmi často panuje obecná neshoda při posuzování, co šikana je a co není. Šikanování je akt, při němž jednotlivec nebo skupina dětí, které jsou označovány jako agresori nebo útočníci, napadnou jiné dítě nebo skupinu dětí, a ty nazýváme oběťmi. Někteří autoři se snaží pod tento pojem zahrnout co nejširší okruh jevů. Pro některé sem patří i drobné intriky, pomluvy, které jsou běžnou technikou u dívek, pro jiné je to zase jednorázové týrání spolužáka. Aby situace mohla být brána jako šikanování, musí splňovat minimální čtyři

základní podmínky vedle dalších projevů:

- První podmínkou je, že se jedná o nepoměr sil mezi agresorem a obětí. To znamená, že jeden z účastníků musí být oproti druhému něčím znevýhodněn. Jeho handicapem může být fyzická slabost či neobratnost, izolovanost v kolektivu, psychické zvláštnosti, atd.
- Druhou podmínkou je, že vztahy ve skupině musí být rovnocenné, například školní skupiny dětí a mládeže, sourozenci v rodině, vojáci základní služby a jiné. V případě vztahu podřazenosti a nadřazenosti je takovéto chování nazýváno zneužívání moci.
- Třetí podmínkou je, že v motivu jednání agresora je patrný úmysl ublížit druhému, ať už fyzicky nebo psychicky. Šikanující útočník tedy nepoužívá agresí k dosažení určitého cíle, ale s úmyslem ublížit. Proto nelze mezi šikanu zařadit například rvačku mezi dvěma spolužáky.
- Čtvrtou podmínkou je, jedná-li se o opakované ubližování. Jednorázová akce se většinou za šikanování nepovažuje. Přesto někteří autoři jako šikanu označují i jednotlivé události, kdy jde o zvlášť kruté ublížení, které se zatím neopakovalo.¹⁷

Projevy šikany

Šikana se tedy projevuje v několika formách. Rozlišují se tři základní formy šikany - fyzická, psychická a verbální. Jejich projevy je možno dále dělit na přímé a nepřímé. Tyto mohou vypovídat o tom, které dítě by se mohlo stát objektem šikanování. Přímá a nepřímá šikana se často vyskytuje současně.

Kombinací možných projevů šikany získáme osm druhů šikanování. Mluvíme o fyzickém aktivním přímém šikanování, kdy útočník nebo útočníci například oběť věší do smyčky, škrtí, kopou, fackují a podobně. Dále se jedná o šikanování fyzické aktivní nepřímé, kdy například kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili, oběti jsou ničeny věci a podobně. Dalším druhem je fyzické pasivní přímé šikanování, kdy například agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů). Jako další je to fyzické pasivní nepřímé šikanování, příkladem může být, když agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na WC (odmítnutí splnění požadavků). Dalším druhem je šikanování verbální aktivní přímé, jako je nadávání, urážení, zesměšňování a podobně. Šikanování verbální aktivní nepřímé se projevuje zejména rozšiřováním pomluv, ale patří sem i tak zvaná

¹⁷ Říčan Pavel, Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha 1995, str. 28, ISBN 80-7178-049-9

symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních a podobně. Oproti tomu verbální pasivní přímé šikanování se vyznačuje například neodpovídáním na pozdrav, otázky a tak dále. Případ, kdy se spolužáci nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé, nazýváme šikanováním verbálním pasivním nepřímým.¹⁸

Závěrem této části musím uvést, že šikana se nevztahuje pouze na prostředí školy, ale i na vojenské a pracovní prostředí (mobbing, bossing, sexual harassment).

3.2.3. Divácké násilí

Násilí a agrese na stadionech. V poslední době téma stále vášnivějších diskuzí – hlavně v důsledku zatím největších výtržností v historii českého fotbalu, jichž se dopustili fanoušci Baníku v Opavě, při kterých surově napadli příznivce opavského klubu, kterým způsobili množství zranění. Dále způsobili značné materiální škody na vybavení fotbalového stadionu a jeho okolí.

Bitky na fotbale jsou staré jako fotbal sám. V Británii byl fotbal svázán s násilím od svých počátků ve 13. století. Středověkých fotbalových zápasů se účastnilo až několik set lidí a šlo v podstatě o regulérní bitvy. Slovo chuligán je počestěnou formou anglického hooligan podle jména rodiny, která terorizovala své okolí.

Dnešní bitky probíhají především mezi tvrdými jádry chuligánů jednotlivých klubů, jež tvoří lidé, pro které je chuligánství hlavní náplní volného času. Hooligans, aby „podpořili“ svůj klub, dohadují prostřednictvím moderních komunikačních prostředků vzájemný duel. Boj mívá svá pravidla: “Bývalo dobrým zvykem nepoužívat zbraně, nedokopávat kluka, co leží na zemi, a když měl někdo dost, udělal smluvený gesto a z boje vypadl“, tvrdí sami hooligans. Významným momentem, podle kterého se hodnotí výsledek bitvy jsou ukořistěné trofeje jako vlaječky, šály, čepice apod. Reportáže a výsledky bitek jsou součástí pravidelného zpravodajství na Internetu. Na serveru Hooligans.cz je možno se dočíst o utkání AC Sparta Praha – FC Baník Ostrava: „...nakonec se scházíme v počtu něco přes 80 (hodně kvalitní sestava) a vyčkáváme na kontaktování soupeře. Ten nás nezklame a telefonicky se

18 Kolář, Michal . Bolest šikanování , Portál , Praha 2001 , s t r . 32, IBSN 80 -7178 – 513 –X

domlouváme na střetu banda na bandu na nedalekém kopci, nepříjemně jsme překvapeni letícím pùllitrem a asi čtyřmi až pěti dlažebními kostkami. Probíhá pravá, asi pětiminutová pouliční bitva, do které se zapojuje z obou stran asi 40 lidí. Na straně hostů i Trnava a prý také GKS (hooligans z Krakova). Jedno policejní auto jen přihlíží, čerti vylézají až poté, co dva chachaři zůstávají ležet na zemi bez pohybu. V tu chvíli je ze strany hostů střet na chvíli přerušen, po chvíli však pokračuje dál až do okamžiku, kdy se na místo dostavilo asi 15 policejních aut. Napadeno je policejní auto a jednu chvíli na nás míří čerti svými zbraněmi. Poté si vzájemně zatleskáme a opouštíme místo střetu. Na naší straně téměř bez zranění a bez zatčených, pro chachary přijíždí sanitka. Solidní souboj, mírná převaha na straně ACS.

Jak je to s legálností takovéto zábavy? Domnívám se, že (spolu s trestním řádem), že chuligánství je za hranicí toho, co je společností dovoleno.

Spartanští chuligáni zase nechávají návštěvníky svého webu číst mezi řádky. „My nejsme rasisti!!! Ale máme ten názor, že všichni Cikáni by se měli vrátit do země svých předků (Indie), Židi do Izraele, černoši do Afriky, chachaři do Polska, Rusáci na Sibiř atd. Taky ta špína levičácká-anarchistická by se měla poslat někam na Mars. Rasistické narážky nejsou výjimkou ani jinde. „Souloží člověka s opicí vznikl černocho“, halasí například na svých stránkách fanoušek Baníku Ostrava.¹⁹

Z výše uvedeného textu jasně vyplývá, že chuligánství je sociálně patologickým jevem, který má velice blízko k rasismu. Osobně se domnívám, že těmto lidem nejde ani tak o fotbal, jako spíše o amorální prezentaci vlastního já. Jde tady o pocit sebeuspokojení jedince, jehož psychika je narušena negativními vlivy a jenž se snaží o uznání sebe sama ve skupině stejně zaměřených lidí.

19 Reflex, Hooligans, 24/04, str. 40

4. Kapitola: Prevence

Čím je agrese (ve smyslu násilí) vlastně tak nebezpečná a proč je nutno s ní intenzivně bojovat? Je to především proto, že má vliv na psychiku lidí:

- Negativní, úzkostný pohled na svět. Projevuje se zde výrazný vliv našich emocí na vnímání. Zvýšená úzkost, jako trvalý rys našeho přístupu k situacím je symptomem některých duševních poruch a nemocí.
- Tendence přeceňovat reálné nebezpečí (vidíme je všude, ve všech situacích). Chybné, až paranoidní vnímání příznaků násilí tam, kde nejsou, má za následek jednání, kterým často sami vyvoláme konflikt. Protireakce okolí pak vnímáme jako „potvrzení správnosti našeho vnímání“.

Opakem této tendence je:

- Snížení citlivosti na vnímání a rozlišování násilných projevů, kdy podněty, původně vnímané jako násilné, ztrácejí – tím, že se vyskytují často a pravidelně – na své intenzitě, dochází k otupení, přivyknutí danému stavu. Adaptujeme se na násilnou atmosféru, nebo dokonce vyhledáváme scény, prezentující násilí.

Projevuje se:

- Zvýšení tolerance k agresi, tendence omlouvat její projevy, bagatelizovat důsledky, popř. dochází k:
- Zařazení prvků násilí do repertoáru chování. Zejména v situacích a podmínkách, kdy jsou tyto projevy pozitivně oceňovány, či přinášejí úspěch při dosahování cílů.²⁰

Aktivita při potlačování agrese spočívá ve dvojím působení uvnitř společnosti. Prvním způsobem působení je represe. Represe spočívá v potrestání těch, kdo se dopustili porušení práva. Tento způsob je však poměrně nákladný a neřeší problém v jeho počátku. Z tohoto pohledu se jeví daleko výhodnější systém prevence, která umožňuje odstranit problém ještě dříve, než nastal.

Na systému prevence se podílí mnoho subjektů, které mají rozdílné postavení i úkoly:

- státní orgány a instituce
- nestátní organizace
- místní zastupitelstva.

²⁰ Spurný Joža, Psychologie násilí, Eurounion, Praha 1996, str. 9, ISBN 80-85885-30-4

Prevence představuje množství aktivit jednotlivých subjektů, které je možno členit několika způsoby.²¹

Podle okruhu adresátů je rozlišujeme prevenci na:

Primární

Tento druh prevence je určen všem občanům, zaměřuje se samozřejmě na děti a mládež. Snaží se zabránit výskytu určitého jevu spíše ovlivňováním stavu všeobecného prostředí, které vede k jeho vzniku, než působením na jednotlivce, kteří by jím mohli být ovlivněni. Zahrnuje výchovné, vzdělávací, volnočasové, poradenské aktivity. Těžištěm těchto aktivit je práce v rodinách a školách.

Sekundární

Sekundární prevence se zabývá rizikovými jedinci a skupinami osob, u nichž je zvýšená pravděpodobnost, že budou pachateli či oběťmi trestných činů. Dále také sociálně patologickými jevy a příčinami kriminogenních situací. Cílem je zasahovat do životů těchto jedinců takovým způsobem, aby se nedopustili trestné činnosti nebo se nestali obětí.

Terciální

Terciální prevence – to jsou intervenční programy dětí a mládež, kteří se již trestného činu nebo přestupku dopustili.

Shrneme-li výše uvedené, je adresátem jednotlivých preventivních aktivit v primární prevenci celá společnost, v sekundární prevenci ty její segmenty, jejichž zasažení kriminalitou je pravděpodobnější, čili ty, které jsou kriminálně rizikovější, a pokud jde o prevenci terciární, ty segmenty společnosti, které kriminalitou tak či onak již zasaženy byly.

Velmi rozšířené je v soudobé kriminologii rozdělování prevence (podle oblasti působení) na:

- sociální
- situační
- viktimní.

Sociální - je zaměřena na oblast zlepšení sociálních podmínek. Její podstatou je celkové

21 Zapletal Josef a kol., Kriminologie Díl I. Obecná část, PA ČR, Praha 1998, str. 101, ISBN 085981-87-4

zlepšení podmínek života, což vede k odstranění jednoho z možných faktorů agrese. Oblastmi sociálního působení se tedy stává rodina, škola, způsob trávení volného času a práce, zaměstnání.

Preventivní aktivity v této oblasti mají často dlouhodobý charakter. Představují zejména kombinaci těch postupů, o kterých byla zmínka v souvislosti s otázkami preventivních aktivit ve vztahu k rodině, ke škole, k zaměstnání a využívání volného času s tím, že zaměření těchto aktivit se koncentruje na určitou vybranou lokalitu. Mimořádnou úlohu by v nich měli sehrávat profesionální terénní sociální pracovníci, jakož i na preventivní práci a styk s veřejností speciálně připravení policisté.

Situační

Tento typ prevence spočívá ve vytvoření podmínek, které znesnadňují agresivní jednání např. vytvořením sektorů, koridorů a policejním doprovodem hooligans při fotbalových zápasech.

Rovněž je situační prevence orientována na odstraňování příležitostí pro páchaní trestných činů a na globální omezování kriminogenních situací. Usiluje o zvýšení rezistence obyvatelstva vůči kriminalitě, informuje veřejnost o možnostech ochrany před trestnou činností a pro potenciální pachatele znamená zvýšené riziko odhalení a současně uvědomění si toho rizika. Technická opatření situačního charakteru mají potenciálním pachatelům znesnadnit kriminální chování.

Také situační prevenci můžeme dělit na *primární*, sledující zlepšení bezpečnostní situace na území celého státu, *sekundární*, zaměřenou na zlepšení bezpečnostní situace v místech se zvýšeným ohrožením kriminalitou, jako jsou centra velkoměst, velké průmyslové aglomerace, sídliště a *terciální*, která se týká již zcela konkrétních lokalit, také komunit zasažených vysokou kriminalitou určitého druhu, např. krádežemi, vloupáním, loupežemi.

Prudce vzrůstající kriminalita majetková a pouliční nás nutí, abychom svou pozornost více zaměřili na prevenci situační s využitím osvětových aktivit a hromadných sdělovacích prostředků. Prevence situační sleduje především, aby si potenciální pachatelé uvědomovali, že očekávaný prospěch, který má přinést spáchání deliktu, je nižší než újma, která jim hrozí z případného odhalení a dopadení, že tedy riziko plynoucí z trestného činu je neúměrně vysoké.

Viktimní

Jak předcházející prevence byla zaměřena na situace potenciálních kriminálních činů, tento druh prevence je orientován na potenciální oběti.

Prevence viktimnosti se zaměřuje na opatření směřující ke zvýšení veřejného pořádku a bezpečnosti, především ke zdokonalení schopnosti obyvatelstva vyhýbat se nebezpečí, stát se obětí. Jejich součástí je i výcvik přiměřeného chování za akutně hrozícího nebezpečí, ale i opatření vedoucí k nápravě následků viktimizace.

Odolnost každého z nás vůči projevům agrese je různá. Jednání agresora, spolu s reakcí oběti tvoří základ konfliktní situace, základ vztahů, které v situaci vznikají a dále se rozvíjí. Každý člověk by si však měl uvědomovat, kde jsou jeho možnosti. Uvědomění si svých možností je pak základem veškerých obranných aktivit vůči agresi. Je možno je vyjádřit:

- co chci – nebýt pasivním čekatelem na násilí
- co mohu – vím, na co mám
- co umím – vím, co považuji za agresi, proč existuje a umím se proti ní bránit.

Pro vytváření individuálních obranných aktivit se jeví účelné vnímat agresi:

- jako vrozenou, ale především sociální zkušeností zformovanou tendenci člověka k jednání,
- jako jeden ze způsobů obrany vůči ohrožujícím vlivům a podmínkám vnějším (jednání jiných) i vnitřním (ztráta mínění o sobě),
- ve všech jejích rozmanitých projevech, jejich včasné rozpoznání je základní podmínkou obrany proti agresi i pro předcházení konfliktním situacím,
- jako jednání vyvolávající negativní emoce, pod jejichž vlivem pak často reagujeme neadekvátně, zkratkovitě,
- jednání, k jehož spuštění mohu přispět i já svým chováním, jednáním, vnějšími projevy. Je proto vhodné vědět, které moje projevy mohou působit provokativně, agresivně.

Závěrem je možno říci, že omezování kriminality ve společnosti vyžaduje vhodnou, vyváženou kombinaci preventivních a represivních opatření. Represe by měla nastoupit teprve

tehdy, kdy byly vyčerpány všechny vhodné preventivní postupy a kdy je pro ochranu společnosti nezbytná. Obecná zásada větší vhodnosti a účinnosti prevence kriminality před její represí je zcela evidentní u mladých lidí, kteří jsou ve svém vývoji tvárnější než dospělí jedinci a struktura jejich osobnosti není ještě tak upevněna.

5. Kapitola: Kauzální rozbor

V této kauze se chci zabývat případem mladistvých: Jakuba M., Roberta B., Filipa K. a Tomáše O., kteří byli obžalováni a posléze i odsouzeni za spáchání trestných činů výtržnictví (§202) a ublížení na zdraví (§221).

Mladíci se sešli na Břevnově v restauraci, kde společně vypili několik piv. V pozdních hodinách opustili restauraci a šli na zastávku tramvaje. Cestou náhodně potkali Marka P., který je romské národnosti. Nejprve ho slovně napadli výrazy „čau cikáne, ty černá hubo, chceš chcípnout, cikáne, zabijeme tě“, a poté ho fyzicky napadli. Srazili ho na zem, bili ho pěstmi do obličeje a dalších částí těla, kopali do hlavy, hrudníku a břicha, a tím mu tak způsobili otřes mozku, tržnou ránu na temeni hlavy, četné pohmožděniny na mnoha částech těla. Svého jednání zanechali až po příjezdu náhodně projíždějící hlídky policie, která je zadržela.

Ve výpovědích útočníků je možno pozorovat různé názory a postoje k jejich činu. Jakub M. uvádí, že poškozený se na něho „divně koukal“ a nelíbil se mu. O svých kamarádech uvedl, že Filip K. a Tomáš O.: „jsou vlastenci, přívrženci Vlastenecké fronty“ a Robert B. je „nácek, přívrženec Třetí říše“. Robert B. se prý bavil s někým jiným o incidentu ví pouze to, že došlo k nějaké strkanici mezi Jakubem M. a osobou tmavší pleti, do které on nezasahoval. Filip K. k útoku zaujal pozici „mrtvého brouka“, když on vlastně ani neví, zda do poškozeného někdo kopal a vůbec nic neviděl a nic neví. Tomáš O. tvrdil, že nevěděl, jak incident začal, ale on určitě nebil poškozeného, naopak odtrhával Jakuba M.

Poškozený, spolu s dalšími svědky, uvedli, že útoku se aktivně zúčastnili všichni zadrženi, kteří vypadali jako příslušníci hnutí skinheads a rovněž jejich rasové výroky chování odpovídaly tomuto označení.

Útočníci byli žáky jedné třídy. Proto byl vyslechnut i jejich třídní učitel. Uvedl, že se v této třídě neprojevovaly sympatie k extremistickým hnutím, ale spíše slabší šikana. Ve třídě nejsou chlapci romského původu. K Jakubu M. uvedl, že je arogantní a neústupný a vytváří tělesný a psychický nátlak na své spolužáky. Společně „útočili“ i na jeho kolegy. Robert B.

užíval tělesné převahy nad spolužáky, od incidentu přestal svoji sílu uplatňovat. Tomáš O. je nenápadný, nebyly s ním žádné problémy. Ve druhém ročníku se toto změnilo, když začal kamarádit s ostatními útočníky. K prospěchu všech útočníků třídní učitel shodně prohlásil, že se jedná o prospěchově podprůměrné žáky bez hlubšího zájmu o učivo.

K věci byly vypracovány znalecké posudky za účelem posouzení duševního stavu útočníků. Z posudků vyplývá, že všichni útočníci měli v době útoku alkohol v krvi okolo 1,0 – 1,5 g/kg a byli schopni své jednání ovládat a rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost. Nikdo z nich netrpí žádnou duševní chorobou ani poruchou. IQ všech útočníků se nachází v rozmezí 90 – 105, což je lehce pod průměrem. Všichni jsou charakterizováni jako nezralé a neukázněné osobnosti. Dále je Jakub M. charakterizován jako osoba nevyvážená, se sklonem k sociopatickému uplatňování. V rámci nezralosti a vnitřní nejistoty preferuje násilné vzory a modely. Robert B. je osobností nevyváženou a dráždivou. Postrádá pevnější vnitřní normy a hodnotový systém. Filip K. je sugestibilní a lehce manipulovatelný až nepřiměřeně poddajný. Tomáš O. má snahu upnout se na silnějšího jedince s vyšší osobní autoritou.

Rodinné zázemí je u všech útočníků problematické. Jakub M. pochází z rodiny, kde otec jeho matku, jeho i jeho dva bratry často bil zvláště, když přišel domů opilý. V současné době je ve výkonu trestu za ublížení na zdraví. Matka syny nezvládá a ti se po nocích toulají. Jeho dva starší bratři mají za sebou drobné delikty.

Rodiče Roberta B. nejeví o výchovu svého syna žádný zájem. V minulosti byl Robert B. umístěn přechodně v diagnostickém ústavu, neboť rodiče nezvládali jeho výchovu. Ve škole se podílel na šikanování spolužáků. S mladším bratrem nejsou v ZŠ větší problémy. Filip K. nemá žádné sourozence. Když se narodil, bylo jeho matce 39 let a otci 45. Rodiče mají tendenci svého syna ospravedlňovat. Zahrnují ho nadměrnou starostlivostí a také věcnými dary. Tvrdí o něm, že doma je hodný a že by nebyl schopen někomu ublížit. Za vše mohou jeho kamarádi.

Rodiče Tomáše O. se rozvedli. Důvodem rozvodu byl mimomanželský vztah jeho matky s mladším přítelem. Po rozvodu rodičů byl Tomáš O. svěřen do péče matky, která však o syna nejevila zájem. Proto byla jeho výchova svěřena otci. Ten stírá partnerky, se kterými však dlouho nevydrží. Tomáš O. o svém otci hovoří s despektem. V ZŠ byl hodnocen jako bezproblémové dítě, které se v kolektivu výrazněji neprojevuje.

V průběhu celého trestního řízení se všichni dostavovali včas k úkonům trestního řízení. Jejich chování při výsleších, rozhovorech, dotaznicích, pozorování a dalších odborných vyšetřeních odpovídalo osobnostním rysům každého jednotlivce. Jakub M. se choval sebejistě, mnohdy až familierně, se sklonem své chování při útoku hodnotit jako své „svaté právo bránit se“. Měl-li vysvětlit tento termín, začalo jeho chování jevit známky agresivity. Ke všemu, co se mu nelíbí, zaujímá negativní postoj, při němž je značně popudlivý. V kolektivu má evidentně dominantní postavení, které uplatňuje vlastní silou nebo silou svých kamarádů, které svou dominancí ovládá. Robert B. působil při svých výpovědích uvolněně a nejevil žádné známky neklidu. V průběhu celého vyšetřování neprojevil žádné známky politování nad celým incidentem a své hodnocení podával se snahou celou událost zlehčit, jakoby šlo o nějakou banalitu. V partě působí jako důvěrník a hlavní pomocník Jakuba M., kterého uznává jako vůdce. O Filipu K. a Tomáši O. je možno hovořit podobně. Při vyšetřování přistupovali k celé události s lítostí a projevovali snahu o spolupráci. Svou účast na incidentu hodnotili jako „hroznou blbost“, která se již nebude opakovat. Upřímnost jejich prohlášení je však v rozporu s jejich výroky o potřebě uplatnění „tvrdé ruky vůči všem cizincům a nepřizpůsobivým“. V partě se oba jeví jako vykonavatelé příkazů vůdce, jemuž se podřizují. O jeho autoritě nepochybují.

V případě těchto čtyř mladistvých jde o poměrně typickou ukázkou agresivního jednání, při kterém došlo k násilnému projevu rasového extremismu. Jeho kořeny vidím v rodinné výchově, která je umocněna nižším inteligenčním kvocienem všech útočníků. Ti, ovlivněni rasovými předsudky, posílněni alkoholem a partou obdobně smýšlejících lidí, zaútočili na náhodného představitele romského etnika, který se stal terčem jejich nesnášenlivosti.

Závěr

V kulturních tradicích, životním stylu společnosti a v jejich změnách jsou kořeny veškerých konfliktů. Agresivita roste při nedostatku něčeho, při pocitu ohrožení.

Agresivní chování je výsledkem dědičnosti, ale hlavně odpozorovaných vzorců chování, kdy jedinec přejímá normy svého okolí. První prostředí se kterým se dítě setkává je rodina. Ta dává dítěti základní výbavu pro budoucí život. Je-li dítěti vštěpován pokřivený pohled na svět, bude i jeho chování nést tuto podobu. Problémem výchovy v rodině je její uzavřenost, z čehož plyne i skrytost agrese uvnitř ní. Na veřejnost se pak dostanou až důsledky agrese mezi členy rodiny (nejčastěji směřující od dospělých k dětem) místo toho, aby byly odhaleny a odstraněny jejich příčiny. Domnívám se, že zde jsou kořeny většiny pozdějšího agresivního chování jedince.

Dalším vlivným prostředím, které utváří hodnoty dítěte je škola. Zde, v kruhu svých vrstevníků, dítě uplatňuje vzorce chování nabyté v rodině. Úspěšnost jejich uplatnění při prosazování konkrétního cíle posiluje jeho pohled na správnost určitého chování. Vyznačují-li se chování dítěte agresivitou a je-li dosaženo požadovaného cíle, může tato skutečnost mít vliv na jeho školní okolí, které se může začít učit tomuto chování.

Společnost je pak prostředím, kde se formují obecné přístupy a normy chování platné ve společnosti jako celku. V závislosti na tom pak společnost hodnotí agresi - preferuje ji nebo ji odmítá jako nelegitimní. Tím se rovněž rozvíjejí hodnoty jednotlivce, které pak uplatňuje ve svém chování.

Je tedy zcela evidentní, že je nutno – a společnost musí hledat všechny možnosti – jak zamezit rozvoji procesů učení se agresi. A prosazovat cesty smírného řešení konfliktů. Toto se týká rodiny, školy, skupiny vrstevníků, sousedů, pracovních skupin, volnočasových skupin, ale i samotného státu v rovině prosazování vědomí, že v demokratické společnosti je výměna názorů a soutěž myslitelná pouze argumentací a jednáním v mezích zákona s vyloučením jakékoliv nežádoucí formy agrese.

Je tedy nutno – a zde má nezastupitelnou roli společnost, tedy stát jako její nástroj – vytvářet podmínky pro uplatňování represe vůči agresivnímu chování. Jednotlivé komponenty tohoto procesu jsou rozdílné. Záleží na okolnostech, za kterých jsou uplatňovány.

Poradenská činnost by se měla do budoucna (oproti dnešnímu stavu) nadále prohlubovat ve všech svých podobách:

- rodinné poradenství by mělo být zaměřeno na problémové a sociálně slabé rodiny, kde jsou signály o možném, nebo již trvajícím agresivním prostředí
- školní poradenství vyhledává, usměrňuje a napravuje nežádoucí projevy agresivního chování na školách, neboť zde je možno velice efektivně proti počátečním projevům agrese jedince efektivně zakročit
- viktimologické poradenství umožňuje obětem trestných činů se s jejich následky vyrovnat; agrese vůči jednotlivci je jedním z nejvíce traumatizujících okamžiků v životě a vyrovnání se s touto situací je velice složité

Stát však nemůže být jediným garantem poradenské a pomocné činnosti v celé její šíři. Proto existuje množství soukromých, polosoukromých nebo nadačních subjektů, které působí v této oblasti. Jejich úloha má nezastupitelnou úlohu v boji proti negativním jevům (včetně agrese) ve společnosti.

Současně s legislativními návrhy na zavedení trestů pro čtrnáctileté a snahou o co nejefektivnější působení na mladistvé delikventy, politici i soudci začínají mluvit o tom, zda by se neměl přepsat i nový zákon o soudech pro děti a mladistvé. Ozývají se hlasy, které tvrdí, že chrání více pachatele než oběti, neboť pachatelé, jejichž totožnost je nutno tajit si z trestu nic nedělají, neboť se o něm nikdo nedozví.

V současné době, kdy se objevilo několik případů vražd spáchaných dětmi, začínají nabývat na intenzitě hlasy, které volají po zřízení „dětských vězení“. V současnosti výchovné ústavy svým režimem neumožňují důsledný dohled nad dětskými delikventy. Mříže v oknech a koule na dveřích nejsou dostatečným zabezpečením proti útěku těchto dětí, neboť děti chodí do školy mimo budovu zařízení, odpoledne sportují, navštěvují kulturní akce, kroužky nebo pracují rovněž zpravidla mimo budovu ústavu. Situaci popisuje ředitel ústavu

v Dobřichovicích takto: „V současnosti máme jedenatřicet dětí, o které se stará dvanáct vychovatelů. Polovina z nich jsou ženy. Vychovatelé mají děti celý den na očích, ale kdo chce, stejně uteče. Plot se dá přelézt, na vycházce se dá ztratit. Proti útekům nic nezmůžeme. Spíš se snažíme přesvědčit chovance, že jim chceme pomoci. Každé dítě navštěvuje skupinovou nebo individuální psychoterapii, pětina z celkového počtu bere nějaké léky.“

V oblasti celospolečenské osvěty sehrávají důležitou roli masmédia. V současnosti masmédia ovládají svým vlivem světové mínění a mohou sehrát významnou roli při prevenci agresivního chování tím, že budou zdůrazňovat hranici mezi dovoleným a nedovoleným chováním. Přitom by se média měla vyvarovat šíření myšlenky, že agresivní jednání je normální, účinné a že se vyplácí. Jednou z důležitých cest je zamezení sledování filmů glorifikujících agresivitu dětmi, které pak často jednají pod vlivem falešných představ získaných sledováním takovýchto filmů.

Policie, jako součást orgánů činných v trestním řízení, hraje důležitou úlohu při odhalování a objasňování trestné činnosti a zároveň se podílí na prevenci kriminality dětí a mládeže různými přednáškami na školách, sportovními a zájmovými akcemi pro mládež, organizováním letních táborů s ukázkami činnosti policie.

Při vyšetřování trestné činnosti je nezbytná specializace odborníků zabývajících se trestnou činností mládeže, násilnou trestnou činností, extremismem a podobně. Domnívám se, že každá tato oblast vyžaduje neustálé odborné vzdělávání, které by mělo obsahovat přednášky psychologů, sociálních pracovníků a podobně. K řešení jednotlivých případů nelze přistupovat stereotypně, protože jen pokud se podaří odhalit skutečné důvody, které vedly konkrétního pachatele ke spáchání trestného činu, lze účinně zabránit jeho recidivě.

Resume

Svou práci jsem rozdělil vedle úvodu na pět kapitol – základní pojmy, aktéři agrese, některé vybrané druhy agrese, presence a kauzální rozbor.

V první kapitole jsem postupoval od vysvětlení pojmů k charakteristice agrese a agresivního jednání, včetně historických přístupů ke zkoumání agrese, přičemž jsem se zaobíral pojmy tolerance a intolerance jako návodem k pochopení dané problematiky. Právo a morálka jsou pak určující pro stanovení hranice chování, které je společností tolerováno.

Druhá kapitola je věnována aktérům agrese. Umožňuje poznat a pochopit jednání nebo motivy těchto jednotlivých skupin.

Ve třetí kapitole jsem popsal některé vybrané druhy agrese. Zadané téma je velmi široké a proto jsem zvolil (dle mého názoru) nejnebezpečnější formy agrese. Ty jsem rozdělil do dvou hlavních částí na agresi v celosvětovém měřítku, kam jsem zařadil války a terorismus a na projevy agrese uvnitř společnosti, kam jsem zařadil rasismus, agresi ve školním prostředí a divácké násilí.

V kapitole zaměřené na prevenci jsem se snažil o vysvětlení tohoto pojmu a o jeho uvedení do praxe, včetně některých praktických návodů, jak agresi předcházet.

Kausální část jsem věnoval příkladu z praxe, kdy jsem se snažil na skutečném kriminálním případě popsat agresivní jednání skupiny mladíků.

Svou práci jsem zakončil závěrem, resumé, anotací a seznamem použité literatury.

Anotace

Ve své bakalářské práci jsem se zabýval projevy agrese v současné společnosti. Chtěl jsem co nejvíce proniknout do této problematiky a zároveň přispět k bližšímu pochopení tohoto negativního celospolečenského problému, neboť agrese je pro společnost destabilizujícím a destruktivním jevem. Správné pochopení a následná prevence agrese je velmi důležitým celospolečenským úkolem, který mnohdy končí z různých důvodů nezdarem.

Klíčová slova:

agrese, agresivita, agresor, oběť, násilí, chování, osobnost, rasismus, prevence, společnost

Annotation

In my Bachelor dissertation I put mind to demonstrative of aggression of present society. I wanted to get in these problems utmost and herewith to contribute to further understanding of this negative all-society problem, because the aggression has destabilizing and destructive effect for the society. Right understanding and following prevention of the aggression is very important all- society task, which frequently ends as failure because of the different reasons.

Keywords

aggression, aggressiveness, aggressor, victim, violence, behaviour, individuality, racism, prevention, society

Seznam použité literatury:

1. Kolektiv autorů, Slovník cizích slov, Encyklopedický dům, Praha 1998, IBSN 80-90-1647-8-1
2. Janata, J.: Agrese tolerance a intolerance, Grada Publishing, Havlíčkův Brod 1999, IBSN 80-7169-889-X
3. Fromm, E.: Anatomie lidské destruktivity, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997, IBSN 807106232-4
4. Nekonečný, M.: Základy psychologie, Academia, Praha 1998, IBSN 80-2000689-3
5. Čírtková, L.: Policejní psychologie, Portál. Praha 2000, IBSN 80-902164 - 0 - 4
6. Spurný, J.: Psychologie násilí, Eurounion, Praha 1996, IBSN 80-85858- 30- 4
7. Koukolník, F. Drtinová, J.: Vzpouza deprivantů, Makropulos, Praha 1996, IBSN 80-901776-8-9
8. Čermák, I., Hřebíčková, M., Macek, P.: (eds.), Agrese, identita, osobnost, Psychologický ústav Akademie věd ČR, sdružení SCAN, Brno 2003, IBSN 80-86620-9
9. Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha 1995,
10. IBSN 80 – 7178 – 049 – 9
11. Zapletal, J.: Kriminologie Díl I. Obecná část, PA ČR, Praha 1998, str. 75, IBSN 80-85981-87-4
12. Goldmanová, J. Jak si nenechat ublížit, Portál, Praha 1996 str. 95, IBSN 80-7121-125-3
13. Kolář, M.,: Bolest šikanování , Portál , Praha 2001 , str . 32, IBSN 80 - 7178 – 513 – X
14. Reflex, Hooligans, 24/04
15. DISCOVER, Toronto, Morálka očima vědy, 100+1 zahraničních zajímavostí 10/2004